

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3 - '89

Archeologica uit Wouw

Het Kindje Jezus als naakte kleuter op een Wouwse Akker.

Reeds een aantal winterseizoenen bezoekt de archeologische werkgroep van De Vierschaer de dan omgeploegde akkers rondom Wouw. Nauwkeurig wordt daarbij gespeurd naar overblijfselen uit vroeger tijden, die bij het ploegen naar de oppervlakte zijn gekomen. Het grootste deel van de vondsten is ooit samen met huishoudelijk afval als meststof op het land terecht gekomen. Dat afval werd soms van ver aangevoerd en heeft weinig te maken met de vroegere bewoners van Wouw. Dat geldt niet voor het weinige materiaal van vóór 1600: dat komt waarschijnlijk wel uit Wouw of in elk geval uit de direkte omgeving daarvan. De resultaten van de activiteiten van de werkgroep Archeologie werden in het tijdschrift van de Vierschaer gepubliceerd.

1) Maar niet alleen in werkgroeps-verband wordt naarstig naar bodemvondsten gespeurd, ook de individuele leden daarvan kunnen het niet nalaten. Zo trof Kees Hoendervangers op één van zijn wandelingen nabij de Smalle Beek ter hoogte van het vroegere kasteel een 43 mm klein, sterk verweerd, wit-aarden beeldje aan. 2)

MATERIAAL EN VOORSTELLING VAN HET BEELDJE.

Het gevonden beeldje (afb.1) is oorspronkelijk met behulp van een mal gevormd uit witbakkende klei of pijpaaarde. Gemaakt uit een grondstof, de naam wijst er al op, die bij uitstek ook geschikt is voor het vervaardigen van (Goudse) pijpen. Die plastische, fijne, witbakkende klei werd van oudsher gebruikt voor het maken van beeldjes. In onze streken waren dat meestal heiligen-beeldjes. De benodigde klei komt soms uit Engeland, maar meestal uit het Rijnland. Belangrijke produktie-centra waren Utrecht en Keulen, waar vooral in de vijftiende en zestiende eeuw gigantische hoeveelheden al dan niet beschilderde pijpaaarden heiligen-beeldjes zijn vervaardigd. Maar ook op tal van

Afb. 1

Beeldje van het naakte Kindje Jezus uit
Wouw met de rijksappel in de linkerhand.
2 x ware grootte.

4
andere plaatsen waren beelddrukkers of heiligen-bakkers actief.

Het merendeel van de pijp-aarden beeldjes stelt Maria, Barbara of een andere heilige voor, staande op een laat-gotisch consooltje, gekleed in een lang, ruimvallend gewaad. Daarnaast bestaat er nog een heel andere categorie pijp-aarden heiligen-beeldjes, voorstellende het naakte kindje Jezus. Dit soort beeldjes kan gewoonlijk niet rechtop staan en is vrijwel steeds kleiner dan 10 cm.

Er zijn hierbij twee varianten te onderscheiden:

- het naakte Kindje Jezus houdt een duif tegen Zijn borst gedrukt, of
- Hij draagt in Zijn linkerhand een bol met daarop een kruisje: de rijksappel.

Het exemplaar uit Wouw behoort tot de tweede groep.

VERSPREIDING EN DATERING.

Van het beeldje van het naakte Kindje Jezus worden beide typen door elkaar aangetroffen. Er zijn exemplaren bekend uit Antwerpen, Bergen op Zoom, Delft, Den Dungen, Geldrop, Gent, Halstere, 's Hertogenbosch, Hilvarenbeek, Mechelen, IJsselstein en het verdronken land van Zuid-Beveland. 3) Uiteraard geeft deze opsomming geen volledig beeld van alle vindplaatsen. Toch valt direct op, dat het deel van ons land dat boven de grote rivieren ligt, met slechts de vindplaatsen Delft en IJsselstein, er bekaaid vanaf komt. Talrijk zijn daarentegen de exemplaren uit Den Bosch en Antwerpen, maar ook op veel andere plaatsen in het Brabantse land zijn dit soort beeldjes gevonden.

Over de ouderdom van deze beeldjes lopen de opvattingen sterk uiteen. Afbeeldingen van Jezus op een leeftijd van ongeveer vier of vijf jaar doen in het allerlaatste gedeelte van de middeleeuwen hun intrede in de beeldende kunst. Vaak draagt het dan inderdaad een wereldbol als rijksappel in de hand. Een miniatuur in de Vaticaanse bibliotheek van omstreeks het jaar 1500 is daarvan één van de vroegste voorbeelden. 4)

De exemplaren die in 's Hertogenbosch te voorschijn kwamen dateren uit de tweede helft van de vijftiende eeuw; maar nagenoeg identieke exemplaren uit Antwerpen plaatst men

daar in de zestiende-zeventiende eeuw. 5)

Uit een afvalkuil achter het huis de Morissendans aan de Hofstraat in Bergen op Zoom is een exemplaar bekend uit de periode 1525-1575 (afb.2). 6)

Waarschijnlijk moeten we hieruit concluderen, dat dergelijke pijpaarden beeldjes gedurende een vrij lange periode in gebruik zijn geweest.

FUNCTIE EN SYMBOLIEK.

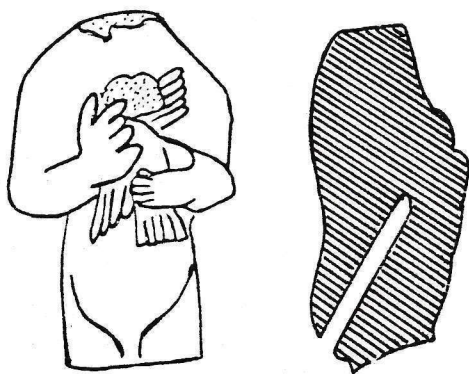
Over de functie van dit soort beeldjes is weinig bekend. Misschien droeg men deze steeds bij zich in broek- of binnenzak. Het is ook mogelijk, dat deze beeldjes als schaafbeeldjes in gebruik waren. Zonodig schraapte men er wat klei af en gaf dit aan een zieke als "hemelse artsenuij". 7) Vaak ook werden pijpaarden beeldjes en dito plaquettes gebruikt als versiering van allerlei feestkoeken met Kerstmis, Driekoningen of Sinterklaas. In Delft werd het in 1607 verboden om koeken met heiligenbeeldjes te versieren! In Utrecht werden dergelijke verboden in 1655, 1678 en 1682 uitgevaardigd. In het Antwerpse werden pijpaarden plaquettes ook in de 20e eeuw nog op koeken aangebracht. Voor wat betreft de afbeelding van het naakte Kindje Jezus zou vooral de Nieuwjaarskoek in aanmerking kunnen komen. Op 1 januari wordt immers het feest van de Naam van het kind Jezus gevierd. 8)

De rugzijde van de beeldjes is vrij vlak en minder nauwkeurig afgewerkt. Het is dan ook aannemelijk, dat de beeldjes met de achterzijde op de koek werden gelegd. Het naakte Jezuskindje uit de Hofstraat in Bergen op Zoom is vanaf onderen, schuin naar boven bijna geheel doorboord (afb.2b). Hierdoor was het mogelijk dit beeldje door middel van een stokje rechtop te plaatsen.

Waarom het Kindje Jezus de ene keer een rijksappel draagt en de andere keer een duif tegen de borst geklemd houdt, is niet duidelijk.

De rijksappel symboliseert Zijn macht op aarde. De duif is meestal het symbool voor de Heilige Geest. Maar het is ook het teken voor de menselijke ziel, voor de eenvoud en voor de zachtmoedigheid. 9)

Maar niet alleen Jezus, ook de Heilige Geest zelf wordt

Afb. 2

Beeldje van het naakte Kindje Jezus uit de Hofstraat te Bergen op Zoom, met een duif tegen de borst gedrukt.

Vooraanzicht (links) en doorsnede zijaanzicht (rechts).

Ware grootte.

wel eens weergegeven als jongeling met een duif op de borst. 10)

Bergen op Zoom, augustus 1989.

Gerrit Groeneweg.

NOTEN:

1. G.C.Groeneweg, "Romeinen in Wouw?; voorlopige resultaten van archeologisch veldverkenningen rondom Wouw", De Vierschaer VI-4, 1988, p.3-19.
2. Akker kadastraal bekend gemeente Wouw, sectie D nr. 1035, eig. Van Elst.
3. W.H.Th.Knippenberg, Devotionalia; Religieuze voorwerpen uit het katholieke leven (dl.I), Eindhoven 1980, p.191-196; T.Oost (Red.), van Nederzetting tot Metropool; archeologisch onderzoek in de Antwerpse binnenstad (Stad Antwerpen Volkskundemuseum), Antwerpen 1982, p.83 G.C.Groeneweg (Red.), Schatten uit de Schelde (gemeentemuseum Markiezenhof), Bergen op Zoom 1987, cat.nr.117 T.G.M.Graas, Pijpaarden beeldjes, in H.L.Janssen (Red.) Van Bos tot Stad, 's Hertogenbosch 1983, p.223-228; P.Bockstaal e.a., Het Heilig Huizeken te Drongen, Stads-archeologie IX-1, 1985, p.2-28; W.H.Th.Knippenberg, Pijpaarden beeldjes VI, Brabants Heem XXII, 1970, p.72-73; id.VII, Brabants Heem XXII, 1970, p.93; id.-VIII, Brabants Heem XXIII, 1971, p.58; id.-IX, Brabants Heem XXV, 1973, p.73-74; S.Vandenberghe, Archeologische opgravingen en vondsten te Mechelen, Handelingen van de Koninklijke Kring van Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen LXXIV, 1970, p.221-232, afb.2.7; R.J.Ooyevaar, Huis te Vliet en Hofstede te Vliet in Lopikerkapel, IJsselstein 1988, p.25 en tot slot: J.G.M.Kistemaker, G.P.M.Bunzing en P.J.W.M.Schulten, Opgraving bestuurskantoor, Archeologisch bodemonderzoek in Delft nr.3, 1987, p.7.
4. J.J.M.Timmers, Christelijke symboliek en iconografie (Bussum 1978), p.78.
5. Oost (Red.) 1982 p.83 en Graas 1983 p.226.
6. De inhoud van deze afvalkuil is (nog) niet gepubliceerd.
7. Knippenberg 1970, p.93.

8. Knippenberg 1971, p.58.

9. Timmers 1978, p.208.

10. Timmers 1978, p.58.

